

НЕЮБИЛЕЙНО ЗА ЮБИЛЕЯ НА РУМЯНА ДАМЯНОВА

Гл. ас. д-р Андриана Спасова
Институт за литература – БАН

През март 2024 г. българският литературен историк, културолог и критик проф. Румяна Дамянова навърши 75 години. Научното ѝ наследство я представя не само като значим специалист и познавач на културноисторическата ситуация на Българското възраждане, но и като талантлив разказвач и проникателен анализатор на литературните и паралитературните явления. Изтъкнат изследовател с несъмнен принос в българското литературнознание, тя се откроява с ясно заявената си позиция и автономност при тълкуването на известни и малко познати текстове. Работи в областта на литературата и културата на Българското възраждане, конструкциите на стереотипното (нормата, клишето, писмовниците, лековниците), културните нагласи и поведенческите модели през XIX век.

Румяна Дамянова е родена на 4 март 1949 г. в Лом. Завършва Руската езикова гимназия „М. И. Калинин“ (1968) и след това – „Българска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“ (1973). От 1975 работи в Института за литература – БАН. От 1978 г. е командирована в Полша, Русия, Чехия, Румъния, като специализира във Варшава към Института за литературни изследвания при ПАН. През 1987 г. защитава дисертация на тема *Писмата в културния и литературния живот на XIX век*, през 2006 г. защитава големия си докторат *Отвъд текстовете: културни механизми на Възраждането*. Секретар е на направление „Литература на Българското възраждане“ (1975 – 1983) и след това в продължение на 25 години е негов ръководител (1995 – 2020). Тя е дългогодишен председател на Научния съвет на Института за литература и член на Общото събрание на Българската академия на науките.

Научноизследователските интереси на Румяна Дамянова са в областта на литературата и културата на Българското възраждане XVIII – XIX в. Авторката отделя сериозно място за проследяването на включването на документалния текст – писма, дневници, пътеписни описания, във възрожденската словесност. Друг важен изследователски фокус е поставен върху паратекстовете (мото, предговори, послесловия, посвещения, обявленията, рекламата), литературноисторически-

те процеси, образователните и възпитателните институции, литературните кръгове и дружества. Литературоведката анализира емоциите през българския XIX век като социално обусловени преживявания.

Научно-организационните занимания на Румяна Дамянова са последователно заявени върху българистичната и славистичната проблематика. Авторката ясно излага своята позиция и автономност при тълкуването на българската възрожденска и по-нова литература и култура, като посочените безкомпромисна категоричност и оригиналност могат да бъдат проследени в цялостното научно творчество. Литературоведският профил на Румяна Дамянова се очертава посредством разгърнатите постановки, поставените акценти и научната широта на мисълта както в редицата публикувани разработки в български и чуждестранни сборници и периодични издания, така и в четирите монографии – *Илия Волен. Литературни анкети* (1980), *Писмата в културата на Българското възраждане* (1995), *Отвъд текстовете: културни механизми на Възраждането* (2004) и *Емоциите в културата на Българското възраждане* (2008). Приносът на Румяна Дамянова за българската хуманитаристика се изразява в това да разглежда и проблематизира епохата на Българското възраждане във и отвъд рамките на литературноисторическото тълкуване.

Още с първите си публикации през 80-те години на XX век авторката заявява разширяване обекта на изследователския си фокус извън самите текстове и показва завиден критически ентузиазъм по посока на културните модели, мисловните и поведенческите нагласи на българите. Научният път на Румяна Дамянова започва с разглеждането и концептуализирането на жанра на писмата като социокултурен феномен на възрожденската книжнина. Този проблем поставя с първата си публикация *Проблеми на писмата от първата половина на XIX век* (1979). Новаторската мисъл е заявена и с издаването на книгата *Илия Волен. Литературни анкети* (1980), която демонстрира критическия размах и усет на авторката към възможностите на интердисциплинарния подход.

Дебютната монография обхваща в детайли по-важните и заинтригуващи моменти от живота и творчеството на Илия Волен, от участието му в сложното литературно тридесетилетие на XX век. Интересен дял от анкетата са спомените му за Антон Страшимиров, Йордан Йовков, Николай Лилиев, Георги Райчев. Още тук в подбраните и умело формулирани въпроси и структурирането на проведената беседа изпъква индивидуалният изследователски почерк на Румяна Дамянова. Интелектуалната смелост на младата изследователка да се включи в замислената от Иван Сарандев биографично-документална поредица „Литературни анкети“, всъщност изгражда още тогава отвъдтекстовия теоретичен ключ към тълкуването на фактите и явленията.

В средата на 90-те години на XX век авторката издава докторската си теза *Писмата в културния и литературния живот на XIX век*, в която набелязва основните моменти от изграждането на възрожденската епистоларна култура и ана-

лизира отделните етапи от развитието на писмата и тяхната взаимосвързаност с поетическите и публицистичните прояви. През призмата на литературоведското ситуиране на писмото и възникването на културната програма на Възраждането са поставени въпросите за жанровата специфика на личното писмо; за съотношението и динамиката между ръкописното и печатното писмо, за формата и вида на епистоларно общуване, за комуникативната детерминираност на жанра и хибридните му черти. В книгата проличават самостоятелните постановки и изводи за жанровите форми на възрожденското писмо, широкият научен кръгозор и използваната комплексна методология, желанието на авторката да се аргументира с богат изворов материал. Привлечени са писмата както на емблематични български книжовници, така и на малко известни просветители – преписката на Неофит Рилски, Любен Каравелов, Иван Богоров, Найдено Геров, Григор Пърличев, Васил Априлов, Юрий Венелин, Тодор Пеев, Захарий Стоянов, Тодор Икономов; писмовниците на Неофит Бозвели и Ем. Васкидович, Христати Павлович, Георги Икономов, Сава Доброплодни, Добри Войников, Никола Михайловски, търговски писмовници. Анализирайки в последната глава на книгата си пътеписните писма на Найдено Геров, авторката посочва нетипичната за българския XIX век художественост и новия тип литературни писма, различаващи се характерното им утилитарно-прагматично функциониране.

Ерудицията, безкомпромисната принципност и таланта на Румяна Дамянова да използва комплексния подход към обекта си на анализ, изпъкват както в понататъшните ѝ участия на световни конгреси, конференции и семинари, така и в монографиите и многобройните ѝ енциклопедични и обзорни текстове, включително и в рецензиите и преподавателските ѝ курсове. Методът включва отделни теоретични аспекти от литературната история, културологията, психобиографията, социалната психология, антропологията. Научното творчество на Румяна Дамянова представлява основополагащ етап в българското съвременно литературознание.

Научните отзиви и рецензии (на Кирил Топалов, Елка Трайкова, Светла Страшимирова, Мария Калинова, Ваня Добрева и др.) насочват към натрупаната богатата информираност, интелектуален опит и умения на изследователката да въвлече читателя в проблематиката, да го провокира да размишлява и да прави аналогии с чужди произведения, автори и контексти. Широката критическа рецепция върху следващите две монографии очертава още по-категорично тяхното възлово място в изследователските дирения и предпоставката им за създаването на нови литературноисторически и културологични визии. В *Отвъд текстовете: културни механизми на Възраждането* са уловени емблематични явления за епохата и специфики на националната култура и са интерпретирани през собствена концептуална парадигма с понятия от социалната психология (функционалната роля на стереотипа, на традиционните нагласи, на поведенческите модуси и характерните емоционални рефлексии). Всяка от четирите тематични части – *Погледът към*

„прехвалната“ Европа, Конструкции на стереотипното във възрожденската култура, Времето на паратекста, Приложение. По следите на Чинтуловите ръкописи – предлага нов прочит на възрожденските читателски практики и рефлексии, проследява от различна призма конструирането на нормата и клишето, улавя нюансите в синтеза на познатото и чуждото, на предмодерното и модерното в мисловните практики на българите.

Комплексният теоретичен подход и различните методологически нагласи в последната книга на Румяна Дамянова *Емоциите в културата на Българското възраждане* дава възможност историческата епоха да бъде мислена през отделните емоционални топоси: срама, вината, страха, гнева, смеха, радостта. Всеки от тези доминанти е въведен теоретично и аргументиран с редица примери от възрожденските текстове, показан е в неговата противоречивост и дори в парадоксите му. Емоцията е разгледана като неотделима част културните стереотипи на възрожденския човек, като многоаспектно обусловена (субективно, но и политически, литературно, социално). Представяйки ролята на твореца в социума, авторката очертава разнопосочното преплитане между психология и идеология, между документално и аналитично.

Книгите на Румяна Дамянова са концептуално свързани и очертават добре премислена траектория като интелектуално предизвикателство – тя преминава от писмата и границите с паралитературата, излиза отвъд тези текстови граници и достига до труднопроследимите социокултурни трансформации. През последните години разработките ѝ продължават да илюстрират задълбочения и всестраниен подход към текстовете и културните процеси, като реконструират мястото на важни за българското литературно и теоретично поле имена (като Борис Йоцов). Проникновените и многостранни анализи на Р. Дамянова са възлов рефлексивен модус, служещ за отправна точка на немалко изследователи в техните интерпретации.

Важно място от научното поприще на Румяна Дамянова заема дейността ѝ като редактор на множество тематични сборници и монографии. С особено значение е работата ѝ като отговорен редактор на *Енциклопедия Българско възраждане. Литература. Периодичен печат. Литературен живот. Културни средища*“ (Т. I, 2014). Някои от ключовите сборници с изследвания, на които тя е редактор и съставител, са насочени към биографичните портрети и творчеството на С. Беляева, Т. Жечев, Д. Войников, Т. Пеев, Ив. Шишманов, Д. Леков, Н. Драгова и П. Стефанов, П. Динеков и др. През периода 2018 – 2022 г. под научното редакторство на Румяна Дамянова са подготвени и реализирани пълните събрани съчинения на Борис Йоцов с внушителен научен апарат. В работата си юбилярката проявява една по-рядко срещана черта на учения – липсата на кариерна амбиция и професионална реализация за сметка на непрекъснатите идеи, усилия и успешно реализирани инициативи, насочени към отделни колеги и към литературоведската ни общност. С интелектуален и емпатичен финес Румяна Дамянова

се насочва към творчеството на редица български автори, като предлага собствен поглед към менталните и емоционалните нагласи на възрожденската култура. Запознавайки се с изследванията на авторката, читателят се потапя в интуитивна проникновеност и в очарованието да разказва, за да сподели радостта от досега с възрожденските текстове.

Ръководител е на редица национални научни проекти с успешна реализация и широк обществен отзвук – „Литературни и социокултурни проблеми на Българското възраждане“; „Иван Д. Шишманов и модернизацията на българската хуманитарна наука“; „Енциклопедия „Българско възраждане. Литература. Периодичен печат. Литературен живот Културни средища“; „Българският литературен пантеон и славянският свят в научното наследство на Борис Йоцов: реконструкция на идеите“. Под ръководството на Румяна Дамянова съвместно с други изтъкнати специалисти (Г. Гачев, Гр. Венедиктов, И. Калиганов и др.) са замислени и осъществени някои основополагащи международни проекти, благоприятстващи за формирания се плодотворен диалог между българските и чуждестранните учени и създадената научна продукция. Едни от интернационалните проекти, реализирани в периода между 2006 и 2018 г., са „България и Русия (XVIII – XX в.) – представи и реалност“; „България и Русия (XVIII – XXI в.) – утопии, образи, модели“; „България и Русия (XVIII – XXI в.) – стереотипи и деконструкции“; „Образование и култура през XVIII – XX век – процеси, личности, модели“ – българо-македонски проект.

Още едно поле, в което оставя безспорни следи Румяна Дамянова, е нейната преподавателска дейност в българските висши учебни заведения – в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (1998 – 2002), Научния център към Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ (2002 – 2004), Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград (2013 – 2014). Курсовете ѝ по възрожденска литература и култура, разработените семинарни занятия относно стереотипите, емоциите, документалните жанрове, културата на града подготвят много изследователи, учители и университетски преподаватели. Под нейно научно ръководство и компетентно менторство защитават успешно дипломни и дисертационни работи бъдещи специалисти на възрожденските литературни процеси.

В знак на признание за цялостната дейност на изследователката като утвърден учен в обществените и хуманитарните науки е престижната награда за наука „Питагор“ (2009) и Почетния знак на Института за литература при Българската академия на науките (2022). Наградите свидетелстват за очертаването на нови и непроучени досега периметри в интердисциплинарни изследвания на българската култура и българското колективно съзнание. Статиите (близо 50) от посветения на Румяна Дамянова сборник „Сред текстовете и емоциите на Българското възраждане“ (2009) потвърждават неоспоримо значимостта и перспективността на разработеното от нея за първи път в българската хуманитаристика научно

поле. Оригиначните тезиси са положени в максимално разширени социокултурни координати и са съотнесени към историческата социология и антропология на колективните емоции и чувствителността, на колективните представи и националната идентичност. Крупното концептуално издание показва както особеното колегиално отношение на българските и чуждестранните учени към юбиларката, така и внимателно подбраните теми с оглед проблематиката на нейните научни занимания, а също и задълбочените проучвания и приносни анализи, продължаващи да дават тласък за нови българистични осмисляния.

Освен изведените изследователски заслуги на Румяна Дамянова за литературата и културните явления на Българското възраждане е важно да кажем няколко думи и за нейната открояваща се фигура и за многоспектърното ѝ присъствие в научните среди. С изключителната си отговорност, себеотдаване и прецизност, тя има сериозен принос в издигането на авторитета на Института и в защита на неговите интереси през сложните и трудни години за цялата академична общност. Литературоведката присъства и чисто човешки – със своята добронамереност, с отзивчивостта си на колега и приятел, с широтата и дълбочината на мисълта ученият и човекът Румяна Дамянова се изявява отвъд професионалното поприще. Във всеотдайното и безвъзмездно раздаване на знание, опит и отношение към научната работа и в изградения диалог със своите ученици и колеги проличават именно размахът и зарядът, които стават вдъхновяващ пример за разгръщане на филологическата мисъл.

Честит юбилей и на многая лета! Пожелаваме на Румяна Дамянова крепко здраве, творческо вдъхновение и да продължава да издига на висота българската научна мисъл с нейната ненадмината широта и пленително присъствие в хуманитарната ни общност!

Библиографска справка

1. *Илия Волен. Литературни анкети.* София: Български писател, 1980, 136 с.
2. *Писмата в културата на Българското възраждане.* Шумен: ГЛАУКС, 1995, 100 с.
3. *Отвъд текстовете: културни механизми на Възраждането.* София: Елгатеx, 2004, 336 с.
4. *Емоциите в културата на Българското възраждане.* София: Сиела, 2008, 200 с.
5. Новаторството на Сава Доброплодни. В: *Сава Илиев Доброплодни.* Сборник от научни доклади и съобщения, изнесени на сесията по случай 165 години от рождението му, проведена на 4 декември 1985 г. Шумен: НЧ „Добри Войников“, 1986, 89 – 96.
6. Писмата в жанровата система на възрожденската литература. В: *Поетика и литературна история.* София: БАН, 1990, 87 – 101.

7. Добри Войников и епистоларната култура на XIX век. В: *Добри Войников. Научни доклади*. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1990, 133 – 142.
8. Неофит Бозвели – епистоларна личност. В: *Неофит Бозвели и българската литература*. София: БАН, 1993, 3 – 98.
9. Писмата в българската култура. В: *Литературознание и фолклористика. В чест на 70-годишнината на акад. Петър Динеков*. София: БАН, 1983, 245 – 250.
10. Чуждото – страх и влечение. *Литературна мисъл*, 1993, № 3, с. 112 – 116.
11. „Парадоксът“ Добри Войников. В: *Печат и литература. 150 години българска журналистика*. София, 1994, 180 – 185.
12. Писмовниците – едно явление във възрожденската книжнина. В: *Литература и Възраждане*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1994, 123 – 135.
13. „Драгинко Пейов!“ (за един диалог през Българското възраждане). В: *Тодор Пеев. Научни изследвания. Драми*. София: БАН, 1994, 86 – 89.
14. Музикалният „друг“ във възрожденската култура. В: *Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи XVIII – XX век*. София: Кралица Маб, 2001, 399 – 406.
15. Страхът като културна емоция (опит за типология на източниците и формите на страх през Българското възраждане). В: *Фигури на автора. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на Боян Биолчев*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002, 437 – 443.
16. Нормата и нейното „моделиращо“ значение през Възраждането. В: *Мостове. Сборник в чест на 70-годишнината на Йордан Василев*. София: Тих-Ивел, 2005, 7 – 24.
17. Психосоциологичният метод на Иван Д. Шишманов. В: *Иван Д. Шишманов – форумът. Шишманови четения. Книга първа*. София: Карина М, 2005, 42 – 52.
18. Д-р Петър Берон – европейецът. В: *Адаптацията като стратегия на детската литература*. Международна конференция по детска литература по повод 180-годишнината на „Рибния буквар“, 13 – 17 май 2004. Съст. М. Славова. Пловдив: Доклади. Пловдив: ПУ Паисий Хилендарски, 2005.
19. Психологически и културологични подходи към Българското възраждане (някои съображения) В: *Balkanistic forum*. Говорейки Възраждането, 2011, кн. 2, 76 – 81.
20. Тъга и радост в емоционалното преживяване през Българското възраждане (Някои наблюдения). В: *С възрожденски дух и модерен поглед. Сборник в чест на чл.-кор. проф. Милена Цанева*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, 39 – 57.

21. Как Борис Йоцов чете Българското възраждане. В: *Борис Йоцов. Съчинения. Том 1. Литература на Българското възраждане*. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2018.
33. Георгий Казак – екзотическое русское присутствие в болгарском XIX веке. В: *Болгария и Россия (XVIII – XXI вв.). Стереотипы – возникновение, бытование, разрушение*. Москва, 2019, 54 – 65.
23. Мисия и съдба на възрожденския учител: „Добрият Теодор Теодорович Хрулев“. В: *Литературата: образи и контексти*. Юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на професор Цветан Ракъовски. Научна ред. А. Вачева. Съст. А. Вачева, Б. Илиева, Е. Азманова, Р. Хаджикосев, Ст. Стоянов, Т. Стоянова. Велико Търново: „Фабер“, 2019, 128 – 137.
24. Между две култури: странстванията на Васил Диамандиев. В: *България и Украйна – култура на преломите (XIX – XXI век)*. Сборник с научни изследвания. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2019, 40 – 48.
25. Ситуацията „между“ през Българското Възраждане. В: *Дзяло – е-списание за хуманитаристика*, г. VIII, 2020, бр. 16.
26. Москва, Харков, Одеса – места за памет за българите през XIX в. В: *Маршрути на книжовно обичуване на източните и южните славяни през XI – XX век*. Съст. А. Милтенова, И. Калиганов. София, ИЦ „Боян Пенев“, 2020, 175 – 188.
27. Как вижда България през 1829 г. Виктор Тепляков? В: *Време и приемственост*. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Юлия Николова. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, 297 – 306.
28. Добри Чинтулов – поезия и критически контексти. В: *Будителският XIX век на българите*. Сборник с научни статии, посветен на 200-годишния юбилей от рождението на Добри Чинтулов. Сливен: Фабер, 2023, 55 – 64.
29. Борис Йоцов и „духът на историята“. Разговор с професор Румяна Дамянова. *Филологически форум*, 9 (2023), 203 – 211.
30. Петко Р. Славейков и възрожденското клише. *Хоризонти на словото*. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. Кирил Топалов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023, 327 – 336.

Редактор

1. Васил Априлов и българската възрожденска култура. Сборник с изследвания по случай 200 г. от рождението му. Ред. и съст. съвм. с Ц. Петров, Габрово, 1992.
2. Тодор Пеев. Драма. Нови изследвания. София, 1994. Ред и съст. съвм. с Р. Тахов и Д. Леков.
3. Човек и време. Сборник с научни изследвания в памет на Сабина Беяева. Съст. и ред. съвместно с Е. Трайкова. София, 1997.

4. Възрожденският текст. Прочити на литературата и културата на Българското възраждане. В чест на 70-год. на проф. Дочо Леков. Съст., ред. и предг. съвм. с Хр. Манолакев и Л. Михова. София, 1998.
5. Вечните страсти български. Почит към Тончо Жечев. Автор на предговора. Ред. и съст. Съвм. с М. Карабелова, П. Ватова, Г. Цанков. София, 2004.
6. Иван Д. Шишманов – форумът. Шишманови четения. Книга първа. Гл. ред., автор на предг. и съст. съвм. със Ст. Бояджиева, Н. Капралова, Р. Попов, Вл. Мурдаров. София, 2005.
7. „Да бъдем европейциш и все пак български...“. Иван Шишманов в оценката на съвременниците си. Спомени, отзиви, материали. Съст. в кол. Със Ст. Пинтев и Ц. Величкова, автор на предг. София, 2006.
8. България и Россия (XVIII – XX в.в.) – взаимопознание. Отг. редактор. Москва, 2010.
9. Наследството на Отец Неофит Рилски: изкуствоведски, богословски и филологически Аспекти. Ред. и съст. съвм. със Св. Куюмджиева, И. Желев, Е. Мусакова, У. Узунова А. Иванов. София, 2012.
10. Литературознанието като възможност за избор. Сборник в чест на Рая Кунчева. Ред. и съст. съвм. с М. Янакиева, Й. Найденова, Е. Трайкова, А. Милтенова. София, 2012 г.
11. Култура, история, поезия. Надежда Драгова и Първан Стефанов в българската култура и наука. Сборник с изследвания. Автор на предг., ред. и съст. съвм. с Ал. Йорданов и К. Михайлов. София, 2014.
12. Академик Балевски-Мъдрецът. Сборник със спомени. Ред. и съст. съвм. с В. Сгурев. София, 2014.
13. Борис Йоцов. Съчинения. Том 1. Литература на Българското възраждане. Автор на предг., съст., гл. ред. София, 2018.
14. Завръщането на Борис Йоцов. Гл. ред, съст. съвм. с Н. Каправлова, М. Китанова, Св. Страшимирова, Хр. Балабанова, А. Спасова, Д. Григоров, Р. Коларов, Н. Желев, София, 2022.
15. Борис Йоцов. Съчинения. Том 3, кн. 1–2. Славистични изследвания. Гл. ред, съст. съвм. с Н. Капралова и др. София, 2022.

NON JUBILEE FOR THE ANNIVERSARY OF RUMYANA DAMYANOVA

✉ **Dr. Andriana Spasova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-0159-5347

Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, Bulgaria

E-mail: andriana.spasova@gmail.com